

Arbete och psyke

Kort teoretisk utläggning med socialpolitiska implikationer.

Av dr Per-Erik Fries, Stockholm.

Keine andere Technik der Lebensführung bindet den einzelnen so fest an die Realität als die Betonung der Arbeit, die ihn wenigstens in ein Stück der Realität, in die menschliche Gemeinschaft sicher einfügt.

Freud: Das Unbehagen in der Kultur.

Man kan betrakta kropp och själ, soma och psyke, som komplementära i den betydelsen att man med somatiskt menar det som registreras i ett fysiskt referenssystem och med psykiskt menar det som registreras i ett psykiskt referenssystem; både det fysiska och det psykiska är beskrivningar av vår mänskliga verklighet men gjorda med skilda operationer. Något psykofysiskt referenssystem har vi inte. Alla försök att reducera psykiskt på fysiskt och tvärtom synes ha misslyckats.

Vidare kan man betrakta kulturen som det som människorna skjutit in mellan sig och den övriga naturen; de har genom kulturen fått skydd mot och herravälde över denna natur och reglerat sina sociala förhållanden. Och kulturen förutsätter arbete och samarbete, organiserat och reglerat arbete.

Även om många av kulturens produkter måste redovisas i ett fysiskt referenssystem, så kan kulturen själv bara redovisas i ett psykiskt. Ty med kultur får vi avse yttringar av psykisk aktivitet.

Arbetet, det planlagda gemensamma arbetet, är en av kulturens viktigaste förutsättningar, men kulturen innebär också betingelser för arbetet. Vad betingar då för övrigt arbetet? Man kan säga: drifter och behov eller lusten och tvånget att nå vissa mål. Man förutsätter då en någorlunda funktionsduglig kropp, det vill säga man begagnar både det psykiska och (underförstått) det fysiska referenssystemet. Det gör man därför också när man talar om mänskligt arbete: även

här är de båda referenssystemen komplementära. Man kan alltså inte som enda betingelse för arbetet (utöver kulturen) ange en någorlunda funktionsduglig kropp; en sådan hade också Bileams åsna. Kroppen är för visso en nödvändig men inte en tillräcklig förutsättning.

Om nu ett antal människor i en given kulturell gemenskap inte arbetar, så måste man självfallet även beskriva deras situation i de båda referenssystemen. Men man kan inte tala om fysiska och psykiska arbetshinder som om den fysiska eller psykiska insufficiensen vore något "an sich" hos individen; med fysiskt eller psykiskt arbetshinder måste man mena, att det somatiska eller det psykiska tillståndet *i den givna kulturella ramen* är sådant att det helt dominerar individens aktuella situation.

Värderar vi arbete som något gott, finner vi tre sätt att komma till rätta med den icke arbetandes situation: avhjälpa den fysiska insufficiensen hos individen, avhjälpa den psykiska insufficiensen eller förändra kulturen.

Vid denna punkt finner man att den aktivitet, som både individen och gemenskapen måste sätta in, måste initiera, endast låter sig beskrivas i ett psykiskt referenssystem, det vill säga med psykologiska termer (här tagna i något inskränkt mening; psykologin beskriver ju upplevelser och beteenden, men vid beteendebeskrivningarna begagnas — synes det — både den fysiska och den psykiska referensramen). Naturen (den fysiska), de kulturella (fysiska) produkterna, kulturen själv, individens psyke och soma — allt är givna förutsättningar som skall förändras eller — särskilt när det gäller naturen — vilkas effekt skall modifieras. Man talar om både gemenskapens och individens aktivitet i termer som "att höja motivationen" och "att stimulera": direkt psykisk

påverkan eller indirekt sådan påverkan genom kulturen, exempelvis genom ändrade lagar. Då man talar om utbildning och träning och om att, till exempel, att skaffa bil åt invalider, refererar man visserligen till båda systemen, men vill man beskriva vad som initierar utbildning, träning och anskaffande av bil, är man åter hänvisad till det psykiska referenssystemet.

Människan skiljer sig från djuren genom arten av sin psyke och genom sin kultur, och vi måste anse att mänskligt arbete skiljer sig från djurens motsvarande aktivitet genom en kvalitet, som bara kan beskrivas i psykologiska termer. Bileam slog sin åsna, men även om vi ville, kan vi inte i vår gemenskap behandla de icke arbetande eller insufficienta människorna så. Genom någon tillvarons ironi händer dock ej sällan att man under utvecklande av stor psykisk aktivitet behandlar folk som om de hade "rent fysiska arbetshinder" — man ger dem gymnastik eller bil eller bådadera. Sedan blir man förvånad, förargad eller moraliskt indignerad när denna fysiska assistans inte leder till arbetsförhet. Man har inte tagit hänsyn till den mottagandes psykologiska mekanismer.

Ofta räknar man dock med dessa mekanismer på det sättet att man frimodigt förklarar sig vilja ge teknisk assistans och tekniska hjälpmedel åt dem som redan har sin motivation och psykiska sufficiens.

Det är utan vidare klart, att en människa med uttalat brytningsfel i ögonen *kan* fungera bättre om hon får adekvata ögonglas, att en förflamad person *kan* fungera bättre om muskelfunktionen tränas upp och att en enbent *kan* gå bättre om man skaffar honom en benprotes. Dessa och liknande förutsättningar kan vara nödvändiga men är inte tillräckliga för att vederbörande skall bli arbetsduglig. Vill man förändra natur, materiella kulturprodukter och soma, måste man som *medel* använda något som beskrivs i det fysiska referenssystemet. Motivation, stimulation, tankar, minne och annat, som beskrivs i psykologiska

termer, kommer dock *alltid* med. Redan i ordet "vill" ligger ett refererande till det psykiska systemet.

Psyke och kultur — i ständig växelverkan sinsemellan — är essentiellt mänskliga karakteristika — psyken finns där, men kulturen skapar vi, även om vi också är formade av traderad kultur, och intet synes här vara viktigare för människan än de sociala relationerna. Vi lever alla — praktiskt taget — i någon form av gemenskap, och den som inte tar del i gemenskapen genom arbete blir på ett eller annat sätt utsatt för vad man kan kalla ett moraliskt tryck. Detta tryck kan ytterligare minska den icke arbetandes (eller insufficientes) kontakt med hela den realitet som Freud i det inledande citatet talar om. Trycket kan dock även som i s. k. normala fall — ehuru för den icke arbetande rätt sällan — leda till ökad realitetsanknytning.

Men vi får inte den insufficiente mer realitetsanpassad genom att ge honom enbart gymnastik eller bil. Rehabilitering är inte detsamma som remobilisering. Vi kan heller inte till exempel "ge en bil enbart"; både givandet och mottagandet innefattar komplicerade psykologiska förlopp, och själva bilen kan representera varierande symbolvärden. Bilen är alltså en kulturprodukt som till sin (fysiska) funktion som sådan har psykologisk "effekt". Eftersträvar man realitetsanpassning, är det denna psykologiska "effekt" som är avgörande. Realitetsanpassningen låter sig nämligen endast beskrivas i psykologiska termer: människan "inser" sin situation, "förstår" sig själv och sina sociala relationer, "accepterar" sin kropp eller "försöker" förbättra den.

Om arbetet nu initieras av drifter och behov eller lusten och tvånget att nå vissa mål, det vill säga att initierandet är en psykisk aktivitet och realitetsanpassningen kräver att man arbetar, så följer därav att den realitetsanpassning som arbetet innebär, måste initieras med psykologiska metoder. En funktionsduglig kropp och kulturella produkter är bara självklara förutsättningar.